

ACTA ACADEMIAE STROMSTADIENSIS

Torsten Rönnerstrand

**”Mitt hemland badar i blod”
– Om Jila Mossaed som exilpoet**

Torsten Rönnerstrand

”Mitt hemland badar i blod” – Om Jila Mossaed som exilpoet

Abstract

Jila Mossaed valdes i höst in som ledamot av Svenska Akademien. I Iran hade hon varit en mycket framgångsrik författare och radoröst, men ändå såg hon sig tvingad att fly till Sverige. Anledningen var det förtryck, som i hennes hemland följde på den islamska revolutionen 1979 och dess blodiga efterdyningar. Sedan 1997 har hon publicerat många diktsamlingar på svenska. I denna skrift ges möjlighet för läsaren att bekanta sig med hennes författarskap.

Författaren och Jila Mossaed hemma hos författaren.

”Att leva i exil är en ständig kamp”, skriver den iranfödda poeten Jila Mossaed, som nyligen invaldes i Svenska Akademin. Den erfarenheten delar hon med ett stort antal av världslitteraturens främsta namn. Dit hör sådana storheter som Sapfo, Ovidius, Dante, Voltaire, Germaine de Staël, C. J. L. Almqvist, Henrik Ibsen, August Strindberg, Joseph Conrad, James Joyce, Thomas Mann, T. S. Eliot, Ernest Hemingway, Ezra Pound, Samuel Beckett, Nelly Sachs, Paul Celan, Alexander Solsjenitsyn, Julio Cortázar, Milan Kundera och många andra.

Flera av dessa exilförfattare tvingades gå i exil av politiska skäl. Välkända exempel på det är Sapfo, Dante, Mann, Sachs och Solsjenitsyn. Den tyskjudiska författarinnan Nelly Sachs fick nobelpriset 1966, men hade hon inte i sin ungdom räddats till Sverige av Selma Lagerlöf skulle hon med största sannolikhet ha varit en bland de miljontals trosfränder som under andra världskriget mördades av nazisterna.

På liknande sätt förhöll det sig också med Jila Mossaed. I Iran hade hon varit en mycket framgångsrik författare och radoröst, men ändå såg hon sig tvingad att fly till Sverige. Anledningen var det förtryck, som i hennes hemland följde på den islamska revolutionen 1979 och dess blodiga efterdyningar.

Om detta förtryck handlar många av Jilas dikter. Särskilt tydligt märks det i *Månen och den eviga kon* (1997), som var hennes första bok på svenska. I ”Mitt hemland” skriver hon:

Mitt hemland badar i blod
en blind döv man
sitter på guds stol
och skapar död

Alla fåglar är stumma nu
vindarna rädda för att dansa
och sjunga mellan silkesträdgårdarna.

Naturen är tyst
människorna är tysta
och världen är tyst.

Alla mina bröder
är döda nu
är dina hundar mätta?

I Jilas senare författarskap är det politiska en aning nedtonat, men finns alltså närvarande som en underström. I *Varje natt kysser jag markens fötter* (2009) berättar hon om hur regimens hantlangare – de så kallade revolutionsgardisterna – trakasserade alla människor som kunde misstänkas för att vara oppositionella:

Jag väcks av gardisternas bankande på min dörr
Tre unga revolutionssoldater med vapen i hand
går runt i huset och letar efter bevis

I denna bok har bilden av den islamska revolutionen på vissa punkter fördjupats. Det ser vi i en dikt där Jila ser sig själv som medskyldig till den nya regimens förtryck. Anledningen till denna självkritik är att hon som ung röstade för att monarkin skulle avskaffas. En oförutsedd konsekvens av detta blev ju att Iran genomgick en revolution som på kort tid förvandlade landet från en USA-styrd vasallstat till en muslimsk teokrati.

Om de felslagna förhoppningarna efter den islamska revolutionen handlar också flera andra av Jilas dikter. Särskilt tydligt är detta i *Månen och den eviga kon*. I ”Revolution” skriver hon:

Revolution

Det var inte rop
ingen stege.

Det var ett skrik
som vi klättrade uppför,
en önskan
som vi fylldes av
men slutligen såg vi,
att det här huvudlösa liket
inte var vårt barn.

Den islamska revolutionen ledde alltså till ett förtryck som riktade sig mot alla oppositionella, men poeterna tycks ha varit en särskilt utsatt grupp. Det drabbades hon själv av, när hon 1986 publicerade en diktsamling som i svensk översättning skulle ha hetat *Minnets snabba gaseller*. Om regimens reaktion på denna bok handlar en dikt, där Jila berättar att hon beslutat att gå i inre exil efter att ha förhörts om sina dikter av en polis från säkerhetstjänsten:

Sitter mitt emot honom
Han undviker mina ögon
Blicken vilar på väggen
ovanför min vänstra sida

Vad menar du med orden mörka natten, blod, det gråa
berget
Menar du Islam
Ta bort de tre dikterna
Vad läser du hemma

Långsamt föds en sandstorm i min mun
fåglarna tystnar
Trädgårdens dofter
dör i min strupe

Jag läser inte mycket
Använder ni samma lista som SAVAK hade
Stackars ord
De är oskyldiga
låt dem leva sina liv

Hur kan jag försvara mig
Tappar lusten
Vill bara lämna rummet

Han väntar otåligt
Vad ska jag säga
Han vill inte se mig i ögonen
Jag bara skriver ner dem

När jag lämnar rummet har dikten lämnat mig
Kanske för alltid
stum
Det var samma dag
som jag inombords lämnade landet

Att ”inombords” lämna landet – att gå i *inre* exil – skulle dock inte visa sig vara tillräckligt. Den inre exilen innebar så mycket av hot och förtryck att Jila i all hast beslöt sig för att fly från sitt land. Detta brådstörtade uppbrott har satt många spår i hennes diktning. Exempel är några rader i *Ett ljud som bara jag kan*:

Jag fick ta med mig bara en bok
när jag lämnade allt bakom mig

Tillsammans med sin man och sina döttrar lämnade Jila alltså sitt hemland. Efter en dramatisk flykt tog familjen sig till Sverige, där hon slog sig ner i värmländska Hagfors. Om uppbrottet och den farofyllda färden mot friheten skriver hon i dikten ”På väg hit” i *Månen och den eviga kon*:

På väg hit ville blinda soldater
ha mina ögon
på väg hit
ville heliga trötta män
ha mitt hjärtas värme
på väg hit
förlorade jag mitt namn
jag gav det till ett namnlöst träd
som darrade av ensamhet
på väg hit

bar jag med mig
öknens styrka och bergets gåta
på väg hit
såg jag en mager, ensam gud
som ville vara en fri fisk
i havets minne
jag såg impotenta diktatorer
och tusentals nyfödda barn
som hade samma namn,
smärta smärta smärta
På väg hit
åldrades jag snabbt
jag lurade döden många gånger.
Nu är jag här
namnlös, naken och trött,
jag blöder överallt
och det är bara ord bara ord
som rinner
bara ord

Av dikterna framgår också att Jilas första tid i Sverige var ganska svår. I *Varje natt kysser jag markens fötter* (2009) skriver hon:

Exilens mark
är en sprucken mark
Gå inte på den
Hoppa inte över den
Lätta bara ditt minne
Annars brakar den
och du sjunker.

Längre fram i boken berättar Jila att hennes man efter en tid i Sverige återvänt till Iran och att han vid avskedet från familjen förväntade sig att hennes beslut att stanna kvar i det nya landet skulle leda till sinnesjukdom och ensamhet:

När grannen sitter i mörkret på balkongen
vågar jag inte titta på månen
drar ner persiennerna
och tänker på det sista min man sade till mig:
Du kommer att hamna på mentalsjukhus här
och ingen kommer att besöka dig
sedan reste han tillbaka

Mot denna bakgrund är det inte förvånande att Jilas känslor inför exilen till en början var blandade. Det finns många dikter där kritiken av förtrycket i den islamska teokratien blandas med hemlängtan till ”ett hus”, ett mångtydigt begrepp som inte bara står för en byggnad – hennes föräldrahem i barndomens Teheran - utan också för det jämförelsevis lyckliga livet i Iran före den islamska evolutionen.

Ett hus

Långt härifrån
där man dricker vatten ur handflatorna
och brödet luktar som det livliga livet.

Där sjön är fylld av månen och skogen fylld av gift.
Där kvinnan är en liten fläck
på passionens vägg,
och där män
galopperar mot makten och sina vilda drifter

Långt långt härifrån
där jag föddes, blev kär och mor
där alla hemliga drömmar
avslöjas av rädslan
finns det ett hus
som står på sina tunga gamla fötter
Det vill inte, absolut inte rasa samman

Denna längtan hem till ”huset” blir emellertid efter hand allt mindre framträdande, och på senare år har den helt försvunnit. Det framgår också av diktsamlingen *Ett ljud som bara jag kan* (2012):

Det var länge sedan
jag längtade hem

Vilket hem
Det måste vara min lägenhet
min lilla balkong
Skyndar dit

Stirrar på den mörklila pertunian
den enda som doftar bekant
vill ihåggommas av varje kronblad

Där borta finns inget hem kvar
Vägen dit är förstörd
Vägen till mig själv
är kvar

Att Jila slutat längta till Iran framgår också av hennes bidrag till antologin *Exilens språk* (2016). Där berättar hon om hur hon länge bar bilden av ”huset” med sig, men också om hur den genom åren successivt bleknade bort:

Hastigt vände jag mig mot huset för att se det
för sista gången. Då visste jag inte att den sista
blicken kommer att följa mig länge i livet.

Varför tittade jag inte mer, varför gick allt så
brådskande och med rädsla?

Under en lång tid hade jag samma drömmar om detta sista möte med mitt liv som jag lämnat bakom mig. I drömmen vänder jag mig mot huset och stirrar länge men vaknar alltid längtande efter att se huset en gång till.

Åren gick och så småningom bleknade bilden i mina drömmar. Och drömmen hade inte samma effekt på mig som förr.

En natt var huset borta! Jag kunde inte framkalla det längre. Vi var långt ifrån varandra.

Vad hade hänt. Har jag lämnat huset för alltid, undrade jag?

Att Jila inte längre längtar till Iran framgår också av den intervju som avslutar antologin *Exilens språk* (2016). Där säger hon:

Men jag har ingen önskan att åka tillbaka till Iran. Där finns inte längre det som jag har lämnat, så jag skulle inte känna igen mig. [---] Jag har bott i Sverige i 28 år och är så trött på frågor som ”har du varit i Iran, har du planer på att åka tillbaka till Iran?” Det finns inget Iran för mig. (s 76)

Att Jila inte längre har någon önskan att återvända har flera skäl. Ett av dem är säkert den politiska situationen i hennes hemland. Hennes kritik av den islamska teokratien har visserligen med åren blivit mindre synlig, men den finns hela tiden kvar som en underström.

Men det viktigaste skälet till att hon slutat längta hem är nog ett annat. Av den nyss citerade dikten i *Exilens språk* framgår att drömmen om ”huset” ersatts av ett provisoriskt hem i hennes eget inre:

Under mer än 20 år av ett liv i exil byggdes ett provisoriskt hem någonstans i mitt inre. För att kunna luta mig mot dess väggar och känna ett stabilt golv under mina osäkra fötter.

Det provisoriska hemmet visar sig i textens fortsättning vara det nya språk hon erövrat med hjälp av poesin. Där om vittnar den rad i boken *Sju vilda oceaner* (2000) som lyder: ”Ni kan tysta ner mig / men jag flyger ut / ur buren / och sjunger / på ett annat språk.” (s 39)

Jilas arbete med språket beskrivs ingående i hennes böcker. I *Sju vilda oceaner* (2000) skriver hon: ”Jag trollar / med orden / som inte ens är mina”. (s 58) I *Varje natt natt kysser jag markens fötter* (2009) tillägger hon: ”Jag lär mig de okända skogarnas språk.” (s 10) Längre fram i samma bok står det: ”Sakta har jag lärt mig / världens underligaste språk / exilens ”.

Om kampen för att erövra det nya språket handlar också Jilas förut citerade bidrag till antologin *Exilens språk* (2016). Där berättar hon att hennes hemlängtan till ”huset” efterträts av en längtan att ”ge nytt liv till språket”:

En längtan efter att ge nytt liv åt språket.

Hur gör man detta när man bor långtifrån sin vagga?

För att kunna bevara mitt språk lånar jag ett nytt.
Smärtsamt, men min längtan är så stor att rädslan försvinner.

Jag byter språk, skriver både på svenska och persiska.

Jag bevarar mitt och med det lånade språket
bevittnar jag min plötsliga onaturliga existens
i Norden.

Något måste bevaras om inte gränser, resurser
och kulturer går att rädda.

Språket måste leva vidare.

Språket finns i mitt hjärta. Jag hör min mors
Kärleksfulla omfamnande ord från min barndom
Och det kommer ingen att ta ifrån mig. Även om
jag väljer ett nytt instrument till att sjunga ut och

spela mina sår på det nya språket finns det gamla
som en brinnande tråd som ljusnar mitt inre.

Språket är ett mjukt och fint linnetyg i vilket
Varje mor klär sitt barn

Med språket spelar jag mig själv, min historia och
mina smärtor. Om det inte går med modersspråket
väljer jag ett nytt för att sjunga bättre.

Att Jila sent i livet börjat skriva högklassig poesi på svenska måste ses som en mycket anmärkningsvärd prestation. Hon var ju vuxen när hon kom till Sverige och under de första åren i det nya landet var hon så säker på att kunna återvända till Iran, att hon inte brydde sig om att lära sig det nya landets språk. Därför fortsatte hon i det längsta med att skriva sina böcker på persiska, t ex den i Tyskland tryckta diktsamling som om den översatts till svenska skulle ha hetat ”Den som gömmer elden”. På så sätt fick hon snabbt en internationell publik av exiliranier från hela världen.

I detta avseende skiljer sig Jila från flera andra av våra utlandsfödda författare. En av dessa är Theodor Kallifatides som på kort tid etablerade sig som en av våra mest framgångsrika författare på svenska. På sitt hemlands grekiska började han däremot inte skriva skönlitteratur förrän han var över sjuttio år. Att han så sent i livet återvänt till sitt modersmål hängde samman med att han efter många årtionden lyckats försona sig med de traumatiska barndomsminnena från andra världskrigets och inbördeskrigets Peloponnesos. Den direkta anledningen till denna senkomna försoning var att man i hans hemby beslutat att döpa en skola till ”Theodor Kallifatides Gymnasium”.

Det hindrar inte att det finns intressanta likheter mellan Mossaed och Kallifatides. Trots sitt utländska ursprung har båda lyckats anknyta till en inhemsk tradition. Hos Theodor anar man arvet från Hjalmar Söderberg och Eyvind Johnson, medan Jila kan föra tankarna till Tomas Tranströmer, Gunnar Ekelöf eller Edith Södergran. Ändå är båda på samma gång djupt rotade i hemlandets litteratur. Liksom Kallifatides anknyter till greker som Kazantzakis och Ritsos, bygger Mossaed på de persiske poeterna Rumi och Omar Khayyam. Från den sistnämnda poeten har Jila hämtat det tänkvärda motto som inleder

hennes första bok på svenska. Den sista raden lyder där: ”Den väg, på vilken vandraren gick bort, på den kom han ej mer tillbaka.”

När Jila valde detta motto till sin första bok på svenska, verkar hon inte ha trott att hon någonsin skulle kunna återvända till Iran. På den punkten har hon naturligtvis större anledning att vara pessimistisk än Theodor Kallifatides hade. Låt oss för iraniernas skull ändå hoppas att det kommer en dag, då man döper en skola i hennes hemstad Teheran till ”Jila Mossaeds Gymnaisum”.